

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО І ПРОЦЕС

Артем Данілов

доктор філософії в галузі права,
адвокат, арбітражний керуючий
(Одеса, Україна)
danilov.a@hotmail.com

УДК 346.93:347.962.3 (477)

ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ІНСТИТУТУ СОЛІДАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В ПРОЦЕДУРАХ БАНКРУТСТВА

АНОТАЦІЯ. У статті проаналізовано проблематику застосування інститутів солідарної та субсидіарної відповідальності в межах розгляду справи про банкрутство.

Метою статті є надання науково обґрунтованих пропозицій для узгодження процесів задоволення вимог кредиторів за рахунок покладення солідарної і субсидіарної відповідальності на осіб, винних у банкрутстві неплатоспроможного боржника.

Автор доходить висновків, що задоволення вимог окремих кредиторів шляхом притягнення до солідарної відповідальності посадових осіб органів управління боржника, які допустили порушення вимог ч. 6 ст. 34 Кодексу України з процедур банкрутства (КУЗПБ) щодо необхідності своєчасного звернення до господарського суду із заявою про банкрутство за наявності загрози неплатоспроможності боржника, не порушує принцип конкурсного імунітету.

Право кредитора ініціювати розгляд судом питання про покладення солідарної відповідальності опосередковане такими юридичними фактами: визнання грошових вимог кредитора та встановлення в межах справи про банкрутство факту порушення органами управління боржника вимог ч. 6 ст. 34 КУЗПБ.

Реалізація цього права здійснюється кредитором відповідно до принципу диспозитивності господарського судочинства за його власним розсудом і не залежить від процесуальної стадії процедури банкрутства, процесу формування та реалізації конкурсної маси, притягнення до субсидіарної відповідальності осіб, винних у доведенні боржника до банкрутства.

Розгляд судом питань, пов'язаних з покладенням солідарної та субсидіарної відповідальності, здійснюється у відокремленому провадженні в межах справи про банкрутство. Наявна парадигма відшкодування в межах справи про банкрутство збитків, завданих неплатоспроможному боржнику, має бути переосмислена, що, зокрема, потребує внесення до КУЗПБ змін у частині порядку притягнення винних осіб до солідарної та субсидіарної відповідальності.

Ключові слова: суб'єкт господарювання; банкрутство; арбітражний керуючий; конкурсна маса; солідарна відповідальність; субсидіарна відповідальність.

Питання про відповідальність третіх осіб перед кредиторами за зобов'язаннями неплатоспроможного боржника набуває особливого значення в контексті стрімкого розвитку інститутів солідарної та субсидіарної відповідальності в процедурах банкрутства. Незважаючи на доволі тривалий

строк, який минув після набрання чинності Кодексом України з процедур банкрутства¹ (далі – КУЗПБ), та активну діяльність Верховного Суду у забезпеченні сталості та єдності судової практики, питання узгодженості правових механізмів покладення солідарної та субсидіарної відповідальності у справах про банкрутство не втрачає своєї актуальності.

Запровадивши низку істотних новацій у способах задоволення вимог кредиторів за рахунок винних у банкрутстві осіб, КУЗПБ визначив такі три категорії суб'єктів зазначеного правопорушення, до яких кредитори та арбітражний керуючий можуть пред'являти свої вимоги:

1) особи, винні в умисному доведенні боржника до банкрутства, які відповідають у межах розміру вимог кредиторів, не погашених за рахунок продажу ліквідаційної маси боржника (ч. 2 ст. 61);

2) особи, що вчинили, погодили правочини або вчинили майнові дії, визначені ч. 1, 2 ст. 42, які відповідають у межах суми завданих боржнику такими майновими діями збитків (ч. 5 ст. 42);

3) особи, винні в порушенні ч. 6 ст. 34, що не забезпечили звернення боржника до суду із заявою про банкрутство в умовах виникнення загрози неплатоспроможності (ч. 6 ст. 34).

Перші дві категорії осіб у КУЗПБ визначено суб'єктами субсидіарної відповідальності. Право на звернення до суду із заявою про притягнення до субсидіарної відповідальності осіб, віднесених до першої категорії, надано одночасно кредиторам і арбітражному керуючому. Коло осіб, які можуть бути ініціаторами притягнення до субсидіарної відповідальності осіб, віднесених до другої категорії, у КУЗПБ не визначено. Осіб, віднесених до третьої категорії, у КУЗПБ визначено суб'єктами солідарної відповідальності. Правом на звернення до суду із заявою про покладення солідарної відповідальності зазначеної категорії осіб надано лише кредиторам.

Не спиняючись докладно на дослідженні правової природи солідарної та субсидіарної відповідальності, відмітимо лише те, що у правовідносинах банкрутства обидва види відповідальності є різновидом цивільно-правової відповідальності за делікт, відмінність між якими полягає головним чином у порядку пред'явлення вимог кредиторами до боржників.

У випадку субсидіарної відповідальності є основний боржник, за рахунок якого кредитори задовольняють свої вимоги першочергово і лише потім у незадоволеній частині відповідають субсидіарні боржники. У випадку солідарної відповідальності кредитори на власний розсуд мають право стягувати борг повністю або частково з будь-якої із зобов'язаних осіб (солідарних боржників) або одночасно з усіх солідарних боржників.

У процедурах банкрутства можливе поєднання обох вищевказаних видів відповідальності, наприклад, у випадках притягнення до відповідальності осіб, спільними діями яких боржника було доведено до банкрутства. Такі особи солідарно несуть субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями неплатоспроможного боржника перед його кредиторами. Можливі випад-

¹ Кодекс України з процедур банкрутства: Закон України від 18 жовтня 2018 р. № 2597-VIII <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19#Text>> (дата звернення: 21.06.2024).

ки, коли одна особа одночасно є суб'єктом солідарної та субсидіарної відповідальності. Наприклад, керівник боржника, яким не забезпечено своєчасне звернення боржника до суду із заявою про банкрутство в умовах загрози неплатоспроможності та вчинено дії з доведення боржника до банкрутства, зокрема, шляхом укладення правочинів на шкоду боржнику.

Мета інститутів солідарної та субсидіарної відповідальності в банкрутстві однакова – відшкодування кредиторам збитків, завданих зловживанням інститутом юридичної особи недобросовісними особами, на яких законодавством і локальними корпоративними актами покладено фідучіарний обов'язок організувати господарську діяльність юридичної особи з урахуванням майнових інтересів кредиторів. Існуюча правозастосовна практика пішла шляхом використання інституту солідарної відповідальності таким чином, що задоволення грошових вимог кредиторів відбувається шляхом стягнення боргу з солідарного боржника за ініціативою і на користь кредитора, оминаючи включення стягнутих сум до конкурсної маси неплатоспроможного боржника.

Покладення субсидіарної відповідальності за заявою ліквідатора здійснюється відповідно до принципу колективного задоволення вимог кредиторів, оскільки ініціатором, первісним набувачем і розпорядником коштів, отриманих від покладення субсидіарної відповідальності, є боржник-банкрут у особі арбітражного керуючого, яким здійснюється розподіл коштів з ліквідаційного рахунку між усіма кредиторами відповідно до принципів черговості та пропорційності.

Зважаючи на єдину правову природу та мету солідарної та субсидіарної відповідальності, але різний правовий механізм їх реалізації в процедурах банкрутства, постало питання щодо відповідності принципу конкурсного імунітету процедури задоволення вимог кредиторів за рахунок притягнення до солідарної відповідальності осіб, винних у порушенні ч. 6 ст. 34 КУзПБ.

У постановках Верховного Суду конкурсний імунітет згадується як принцип, спрямований на запобігання та усунення будь-яких переваг одних кредиторів на шкоду інших, сутність якого полягає в тому, що кредитор не має права задовольнити свої вимоги до боржника інакше, як у межах відкритого провадження у справі про банкрутство, тобто кредитори можуть задовольнити свої вимоги лише за правилами конкретної конкурсної процедури. При цьому наголошується, що важливе значення у дотриманні цього принципу має формування конкурсної маси, її реалізація та задоволення вимог кредиторів в установленій законом черговості².

Погоджуючись зі згаданими підходами до визначення поняття конкурсного імунітету, водночас слід відзначити наявність суттєвих проблем у застосуванні цього принципу під час вирішення правових питань, пов'язаних з покладенням солідарної відповідальності на органи управління боржника, якими було порушено вимоги ч. 6 ст. 34 КУзПБ щодо звернення до госпо-

² Постанова судової палати для розгляду справ про банкрутство Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 02.10.2019 р. у справі № 910/9535/18 <<https://reyestr.court.gov.ua/Review/85211542>> (дата звернення: 21.06.2024).

дарського суду із заявою про банкрутство за наявності загрози неплатоспроможності боржника.

Зокрема, у низці судових справ Верховний Суд дійшов висновку про те, що покладення солідарної відповідальності на керівника боржника шляхом винесення в межах справи про банкрутство судового рішення про стягнення суми визнаних і включених до реєстру грошових вимог на користь окремого конкурсного кредитора порушує принцип конкурсного імунітету, позаяк допускає індивідуальне задоволення вимог кредиторів у межах справи про банкрутство³. З таким висновком не можна погодитись. Усталеним є в доктрині цивільного права, що за існування множинності осіб у зобов'язанні виникають часткові зобов'язання⁴. Тому кредитор у частковому зобов'язанні має право вимагати виконання, а кожний із боржників повинен виконати свій обов'язок у рівній частці. Також усталеним є в доктрині цивільного права, що солідарні зобов'язання виникають у випадках, установлених договором або законом, зокрема, у разі неподільності предмета зобов'язання⁵. Такий же висновок дає змогу зробити й тлумачення ст. 541 Цивільного кодексу України⁶.

Виходячи з того, що юридична особа набуває прав та обов'язків через свої органи управління (статті 92, 97, 98, 116 Цивільного кодексу України, далі – ЦК України⁷), справедливо буде розглядати неплатоспроможного боржника та його посадових осіб, якими було допущено порушення вимог ч. 6 ст. 34 КУзПБ щодо звернення до господарського суду із заявою про банкрутство за наявності загрози неплатоспроможності боржника як осіб, спільними діями або бездіяльністю яких було завдано шкоди кредиторам.

У цьому випадку в неплатоспроможного боржника та посадових осіб його органів управління виникає перед кредитором солідарне (від лат. *solidus* – цілий, увесь) зобов'язання. Своєю чергою солідарний характер обов'язку неплатоспроможного боржника та посадових осіб його органів управління недвозначно вказує на можливість кредитора на свій власний вибір вимагати виконання обов'язку частково або в повному обсягу як від усіх боржників разом, так і від будь-кого з них окремо (ч. 1 ст. 543 ЦК України).

³ Див: Постанова судової палати для розгляду справ про банкрутство Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 02.10.2019 р. у справі № 910/9535/18 (н 2); Постанова судової палати для розгляду справ про банкрутство Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 09.09.2021 р. у справі № 916/4644/15 <<https://reyestr.court.gov.ua/Review/100884643>> (дата звернення: 21.06.2024); Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 09.06.2022 р. у справі № 904/76/21 <<https://reyestr.court.gov.ua/Review/106477436>> (дата звернення: 21.06.2024).

⁴ Див, наприклад: *Цивільне право України. Особлива частина: підручник* (О Дзера, Н Кузнецова, Р Майданник ред, Юрінком Інтер 2010) 33; *Цивільне право: підручник: у 2 т. Т. 2.* (В Борисова, І Спасибо-Фатєєва, В Яроцький ред, Право 2011) 35; *Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар. Том 7: Загальні положення про зобов'язання та договір* (І Спасибо-Фатєєва ред, Страйд 2012) 165–169.

⁵ Див, наприклад: *Науково-практичний коментар до цивільного законодавства України: у 2 т. Т. 1* (В Ротань ред, 2-ге вид, Фактор 2010) 645; *Цивільне право: підручник: у 2 т. Т. 2.* (н 4) 36; *Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар. Том 7* (н 4) 169–183.

⁶ Окрема думка суддів Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду Крата В. І., Журавель В. І. від 04.09.2019 р. у справі № 539/2869/16-ц <<https://reyestr.court.gov.ua/Review/84449393>> (дата звернення: 21.06.2024).

⁷ Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>> (дата звернення: 21.06.2024).

При цьому, виходячи з принципу диспозитивності господарського судочинства та положень ч. 1 ст. 543 ЦК України, яка наділяє кредитора правом на власний розсуд вимагати виконання обов'язку від будь-кого з солідарних боржників повністю або частково як разом, так і від будь-кого з них окремо, кредитор самостійно вирішує, чи скористатися можливістю звернення своїх вимог до солідарного боржника, чи ні.

Винесення господарським судом у межах розгляду справи про банкрутство рішення про покладення солідарної відповідальності на посадових осіб органів управління неплатоспроможного боржника не призводить і не може призводити до зміни обсягу, складу та вартості конкурсної маси, позаяк право вимоги до солідарного боржника належить безпосередньо кредитору, а не боржнику-банкруту. Отримані від такого солідарного боржника суми не включаються арбітражним керуючим до складу конкурсної маси боржника-банкрута, а стягуються судом з солідарного боржника безпосередньо на користь кредитора.

Отже, реалізація можливості кредитора задовольнити свої вимоги за рахунок солідарного боржника не має наслідком створення якихось переваг таких кредиторів перед іншими кредиторами, вимоги яких визнано в межах справи про банкрутство, оскільки всі кредитори рівною мірою наділяються правом пред'явити свої вимоги до солідарного боржника після встановлення судом факту порушення особами вимог ст. 34 КУзПБ. Проте доцільність використання кожним окремим кредитором цієї можливості залежить від його власного розсуду з огляду на принцип диспозитивності господарського судочинства.

В окремих випадках, як, наприклад, у справі № 908/3236/21, яка натеper перебуває на розгляді Господарського суду Запорізької області, такої доцільності немає з огляду на поєднання в одній особі процесуальних статусів конкурсного кредитора та солідарного боржника (колишнього керівника банкрута)⁸. Зрозуміло, що в цьому випадку теза про можливість лише колективного задоволення вимог кредиторів за рахунок солідарного боржника (через начебто порушення принципу конкурсної імунітету) означатиме надання безпідставної можливості одному з кредиторів (він же солідарний боржник) блокувати можливість використання іншими не афілійованими з боржником кредиторами можливості використання інституту солідарної відповідальності для задоволення своїх вимог.

Справедливо буде стверджувати й те, що задоволення вимог окремого кредитора за рахунок солідарного боржника не призводить до погіршення становища інших кредиторів, оскільки їх можливість задовольнити свої вимоги за рахунок конкурсної маси боржника в межах справи про банкрутство залишається незмінною. Якщо за вибором кредитора його вимоги задовольняються за рахунок солідарного (відмінного від банкрута) боржника, розмір грошових вимог такого кредитора, що включені до реєстру вимог кредиторів у справі про банкрутство, підлягає відповідному зменшенню арбітражним

⁸ Див: Рішення Господарського суду Запорізької області від 16.05.2024 р. у справі № 908/3236/21 <<https://reyestr.court.gov.ua/Review/119868668>> (дата звернення: 21.06.2024).

керуючим на підставі положень ч. 4 ст. 543 ЦК України, відповідно до якої виконання солідарного обов'язку в повному обсязі одним із боржників припиняє обов'язок решти солідарних боржників перед кредитором. Подальше задоволення вимог кредиторів у межах справи про банкрутство за рахунок конкурсної маси боржника-банкрута відбувається вже з урахуванням зміненої пропорції вимог кредиторів у відповідних чергах реєстру.

Це твердження цілком узгоджується з положеннями п. 8 розділу III “Вимог до форми та порядку ведення реєстру вимог кредиторів у справах про банкрутство (неплатоспроможність)”⁹, яким передбачено можливість внесення арбітражним керуючим коригувань до реєстру вимог кредиторів у разі погашення вимог кредитора іншим шляхом, ніж задоволення за рахунок реалізації майна.

Отже, у випадку задоволення вимог окремих кредиторів за рахунок солідарного боржника, а не за рахунок конкурсної маси, положення інших кредиторів у справі про банкрутство не погіршується, а навіть покращується, оскільки в такому випадку погашені за рахунок солідарного боржника вимоги виключаються з реєстру вимог кредиторів, а відповідно коефіцієнт покриття вимог інших кредиторів активами ліквідаційної маси збільшується.

Видається правильним, що межі дії принципу конкурсного імунітету окреслені колом правовідносин, що виникають між учасниками справи про банкрутство з приводу порядку погашення вимог кредиторів за рахунок конкурсної маси боржника-банкрута. Отже, індивідуальне задоволення вимог окремих кредиторів, грошові вимоги яких визнано у справі про банкрутство, може призвести до порушення принципу конкурсного імунітету лише в тих випадках, коли таке задоволення відбувається за рахунок конкурсної маси з порушенням вимог щодо черговості та пропорційності.

Право кредиторів на колективне задоволення своїх вимог на умовах конкурсу в межах справи про банкрутство слід розуміти як заборону на використання інших правових засобів задоволення вимог за рахунок конкурсної маси, наприклад, у межах виконавчого провадження в обхід процедури банкрутства, або задоволення вимог окремих кредиторів за рахунок конкурсної маси з порушенням принципів черговості та пропорційності, або погашення вимог кредиторів шляхом заліку зустрічних однорідних вимог за відсутності згоди решти кредиторів тощо.

Водночас принцип конкурсного імунітету не обмежує кредиторів у вільному застосуванні будь-яких інших способів і джерел задоволення власних вимог, відмінних від погашення вимог за рахунок конкурсної маси в межах справи про банкрутство, якими не порушуються права інших кредиторів. Наприклад, за рахунок коштів третьої особи – фінансового або майнового поручителя, який не є учасником провадження у справі про банкрутство, або за рахунок іншого солідарного боржника, солідарний обов'язок якого

⁹ Про затвердження Вимог до форми та порядку ведення реєстру вимог кредиторів у справах про банкрутство (неплатоспроможність): наказ Міністерства юстиції України від 17.08.2020 р. № 2778/5 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0793-20#Text>> (дата звернення: 21.06.2024).

перед кредитором неплатоспроможного боржника-банкрута було встановлено судовим рішенням у межах розгляду справи про банкрутство.

Дискусія щодо можливих процесуальних шляхів покладення солідарної відповідальності на посадових осіб органів управління боржника, якими порушено вимоги ч. 6 ст. 34 КУзПБ, зводиться до вибору одного з двох можливих варіантів розгляду заяви кредитора: у межах справи про банкрутство або в позовному провадженні поза межами справи про банкрутство. Проблемним виявилось також питання щодо визначення моменту, з якого кредитори набувають можливість звернутися з вимогами про притягнення до солідарної відповідальності.

Верховний Суд у постанові від 09.06.2022 р. у справі № 904/76/21 дійшов висновку, що розгляд вимог про стягнення коштів з керівника боржника у зв'язку з покладенням на нього солідарної відповідальності здійснюється за правилами Господарського процесуального кодексу України¹⁰ (далі – ГПК України) в порядку, визначеному ст. 7 КУзПБ, у межах справи про банкрутство¹¹.

С. Жуков вказує, що розгляд судом питання наявності підстав для покладення солідарної відповідальності відбувається на будь-якій стадії провадження у справі про банкрутство, а розгляд вимог про стягнення коштів з органів управління боржника у зв'язку з покладенням на нього солідарної відповідальності, здійснюється за правилами ГПК України в порядку, визначеному ст. 7 КУзПБ, у межах справи про банкрутство¹².

Як видається, при вирішенні цього питання варто виходити з того, що основною метою конкурсного процесу та процедури банкрутства є задоволення вимог кредиторів. Отже, сукупність передбаченого законодавством правового інструментарію задоволення вимог кредиторів у процедурах банкрутства має бути спрямована на досягнення цієї мети у найменш обтяжливий для кредиторів процесуальний спосіб. У цьому аспекті слушною є думка Л. Ніколенко, яка зазначає, що саме матеріально-правові відносини визначають можливість і необхідність виникнення та існування процесуального правовідношення, призначення якого полягає в забезпеченні вирішення правового спору, а не у встановленні умов для застосування норм матеріального права¹³.

Процес покладення солідарної відповідальності передбачає потребу встановлення судом у межах справи про банкрутство факту порушення органами управління боржника вимог ч. 6 ст. 34 КУзПБ. Установлення цього юридичного факту потребує вчинення арбітражним керуючим у межах справи

¹⁰ Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 6 листопада 1991 р. № 1798-XII <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>> (дата звернення: 21.06.2024).

¹¹ Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 09.06.2022 р. № 904/76/21 (н 3).

¹² С. Жуков, 'Особливості солідарної та субсидіарної відповідальності' <https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/Subs_vidp_Jukov_02_06_2023.pdf> (дата звернення: 21.06.2024).

¹³ Л. Ніколенко, 'Матеріальні та процесуальні норми і правовідносини: їх взаємозв'язок у господарському судочинстві' [2013] 10 Наше право 148–154.

про банкрутство цілої низки дій, як-то аналіз виробничої, комерційної та фінансової діяльності у їх синергічній взаємодії.

Слід відмітити, що хоча задоволення вимог кредиторів за рахунок солідарного боржника і відбувається на підставі судового рішення, винесеного в межах справи про банкрутство, проте підстав стверджувати, що таке задоволення вимог кредитора проводиться в межах справи про банкрутство, немає. У цьому випадку стягнуті на підставі судового рішення з солідарного боржника суми не включаються до складу конкурсної маси і відповідно не розподіляються арбітражним керуючим між кредиторами відповідно до принципів пропорційності та черговості. Фактичне виконання судового рішення про покладення солідарної відповідальності здійснюється поза межами справи про банкрутство згідно з Законом України «Про виконавче провадження»¹⁴.

Судовий розгляд таких вимог у межах окремого позовного провадження поза межами справи про банкрутство означав би потребу повторного з'ясування судом наявності підстав для покладення солідарної відповідальності, за умов, що такі підстави вже було встановлено господарським судом у межах розгляду справи про банкрутство під час виявлення факту порушення органами управління боржника вимог ч. 6 ст. 34 КУзПБ.

У цьому випадку слід виходити з того, що доцільність розгляду господарським судом заяв кредиторів про покладення солідарної відповідальності у відокремленому провадженні в межах справи про банкрутство відповідає принципу процесуальної економії, оскільки дає змогу розглянути таку вимогу в розумні строки, запобігає зловживанню сторонами своїми процесуальними правами і гарантує бережливе ставлення до ресурсів усіх учасників справи. Такий процесуальний порядок розгляду заяв про покладення солідарної відповідальності забезпечує дотримання принципу остаточності судового рішення і правову визначеність, оскільки виключає ймовірність прийняття різних рішень у різних справах.

Крім того, концентрація в межах справи про банкрутство всіх спорів, які впливають на розмір кредиторських вимог до неплатоспроможного боржника, дає змогу забезпечити належний контроль за порядком задоволення вимог кредиторів з боку арбітражного керуючого, на якого покладено обов'язок безперервно підтримувати актуальність відомостей реєстру про розмір непогашених грошових вимог кредиторів. Водночас протилежна теза про доцільність розгляду заяв кредиторів про покладення солідарної відповідальності в межах окремого позовного провадження поза межами справи про банкрутство не має під собою достатнього раціонального підґрунтя.

Завершуючи розгляд питання щодо порядку покладення солідарної та субсидіарної відповідальності в банкрутстві, не можна не відмітити існуючу диспропорцію між мірою відповідальності та ступенем тяжкості правопорушення, передбаченого ч. 6 ст. 34 КУзПБ – за не подання заяви про банкрутство, та правопорушень, передбачених ч. 2 ст. 61 КУзПБ – за до-

¹⁴ Про виконавче провадження: Закон України від 2 червня 2016 р. № 1404-VIII <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text>> (дата звернення: 21.06.2024).

ведення до банкрутства і ч. 5 ст. 42 КУзПБ – за вчинення правочинів на шкоду боржнику.

У першому випадку винні особи несуть солідарну відповідальність у повному розмірі визнаних судом вимог кредиторів, тоді як характер учиненого ними правопорушення не завжди перебуває в прямому причинно-наслідковому зв'язку з розміром збитків кредиторів. Вина органів управління боржника за вказане правопорушення полягає в незабезпеченні майнового статус-кво боржника, який існував на момент виникнення загрози неплатоспроможності.

Тобто в цьому випадку законодавство виходить лише з припущення того, що ефективний захист майнових інтересів кредиторів став ускладнений або неможливий через те, що майнове становище боржника могло погіршитися після виникнення стану загрози неплатоспроможності й призвести до завдання збитків кредиторам у більшому розмірі, ніж якби заява про банкрутство боржника була подана до суду своєчасно. Але факт відсутності звернення до суду органів управління боржника з заявою про банкрутство може й не перебувати у причинно-наслідковому зв'язку з майновим становищем боржника, себто ніяк не впливати на майновий стан боржника й не ускладнювати виконання його зобов'язань перед кредиторами.

Достеменно встановити, чи відбулось погіршення майнового стану боржника після виникнення загрози неплатоспроможності та яким чином не подання керівником до суду заяви про банкрутство вплинуло на розмір завданих кредиторам збитків (і взагалі, чи мали місце саме такі наслідки), можна лише в межах аналізу фінансово-господарської діяльності боржника, де арбітражним керуючим досліджуються в сукупності всі фактори, що призвели до банкрутства підприємства у контексті їх причинно-наслідкового зв'язку з діями конкретних осіб, що мали вплив на боржника.

Водночас варто звернути увагу, що розмір субсидіарної відповідальності осіб, якими умисно завдано прямої шкоди боржнику, що спричинило його банкрутство, обмежено сумою незадоволених вимог кредиторів за рахунок продажу конкурсної маси. Наприклад, у ситуації, коли керівником завдано збитків підприємству на 1 млн гривень, з яких за рахунок продажу конкурсної маси погашено 900 тис. гривень, розмір субсидіарної відповідальності керівника становитиме лише 100 тис. гривень.

На нашу думку, неприпустимо використання інституту банкрутства як засобу легального зменшення розміру відповідальності осіб, винних в умисному банкрутстві боржника. Збитки, завдані боржнику незаконними діями третіх осіб, мають відшкодовуватися постраждалому боржнику-банкруту в повному обсязі, що відповідатиме загальним правилам відшкодування шкоди, передбачених ч. 3 ст. 22 ЦК України та визначених у ст. 7 КУзПБ завданням господарського суду у справі про банкрутство¹⁵.

¹⁵ Згідно з ч. 2 ст. 7 КУзПБ господарський суд, у провадженні якого перебуває справа про банкрутство (неплатоспроможність), у межах цієї справи вирішує всі спори, стороною яких є боржник, зокрема, спори про відшкодування шкоди та/або збитків, завданих боржнику.

При цьому вказано у КУзПБ ознаку субсидіарності такої відповідальності слід розуміти так, що субсидіарною вона є лише по відношенню до кредиторів, які зобов'язані першочергово скористатися можливістю задоволення своїх вимог за рахунок активів неплатоспроможного боржника і лише потім пред'явити свої вимоги до третіх осіб – субсидіарних боржників.

Що ж до відповідальності винних у банкрутстві осіб перед боржником, якому було завдано шкоди внаслідок делікту, то така відповідальність має покладатись у повному розмірі завданих підприємству збитків. Наприклад, якщо недобросовісним керівником було завдано збитків підприємству, обмеження розміру його відповідальності й покриття завданого збитку за рахунок майна підприємства порушує майнові інтереси власників такого підприємства, які цілком імовірно можуть виявитися невинними у банкрутстві.

Як видається, у контексті гармонізації та підвищення ефективності правових механізмів відшкодування шкоди боржнику і кредиторам у процедурах банкрутства, більш правильно було б вести мову про запровадження субсидіарної (а не солідарної) відповідальності для осіб, винних у порушенні ч. 6 ст. 34 КУзПБ. При цьому солідаритет деліквентів, зазначених у ч. 6 ст. 34, ч. 2 ст. 61, ч. 5 ст. 42 КУзПБ, може мати місце лише в тому випадку, коли за обставинами справи неможливо визначити зв'язок між ступенем вини кожного з заподіювачів шкоди з загальним розміром завданих неплатоспроможному боржнику збитків. Наприклад, у ситуації, коли товариство, маючи декілька учасників з різними частками у статутному капіталі, не приймало своєчасних рішень з покращення майнового становища боржника в умовах загрози, або реальної неплатоспроможності.

Тоді ж, коли обставини скоєного правопорушення дають змогу окремо визначити розмір шкоди, спричиненої кожним з деліквентів, їх відповідальність має бути персоніфікована і юридично оформлена в межах розгляду справи про банкрутство у вигляді судового рішення про стягнення на користь боржника-банкрута збитків у розмірі, що відповідає змісту та наслідкам скоєного правопорушення.

Практична реалізація такого підходу на рівні правозастосовної практики, зокрема шляхом формування правових висновків Верховним Судом, в умовах діючого правового регулювання процедур банкрутства не вбачається можливою, оскільки потребує внесення змін до законодавства в частині правової регламентації порядку покладення солідарної та субсидіарної відповідальності.

Висновки. Викладене дає підстави дійти висновку про те, що задоволення вимог окремих кредиторів за рахунок притягнення до солідарної відповідальності посадових осіб органів управління неплатоспроможного боржника: а) не порушує принцип конкурсного імунітету, позаяк у такому випадку розмір і склад конкурсної маси боржника-банкрута не змінюється, а відтак не порушується порядок колективного задоволення вимог кредиторів за рахунок конкурсної маси боржника на умовах черговості та пропорційності; б) не приводить до виникнення переваг одних кредиторів перед іншими, оскільки встановлення судом юридичного факту порушення

Артем Данілов

посадовими особами боржника вимог ст. 34 КУзПБ спричиняє виникнення у всіх кредиторів одночасно та рівною мірою процесуальної можливості пред'явити свої вимоги до солідарного боржника, втім, виходячи з принципу диспозитивності господарського судочинства, доцільність використання цієї можливості залежить від розсуду кредитора; в) не шкодить інтересам інших кредиторів, оскільки погашені за рахунок солідарного боржника грошові вимоги виключаються арбітражним керуючим з реєстру вимог кредиторів, що збільшує коефіцієнт покриття вимог інших кредиторів активами ліквідаційної маси.

Розгляд судом питань, пов'язаних з покладенням солідарної та субсидіарної відповідальності, доцільно здійснювати у відокремленому провадженні в межах справи про банкрутство. Наявна парадигма відшкодування в межах справи про банкрутство збитків, завданих неплатоспроможному боржнику, має бути переосмислена, що, зокрема, потребує внесення до КУзПБ змін у частині порядку притягнення винних осіб до солідарної та субсидіарної відповідальності.

REFERENCES

Bibliography

Edited books

1. *Naukovo-praktychnyi komentar do tsyvilnoho zakonodavstva Ukrainy: V 2 t. T. 1* (V Rotan red, 2-he vyd, Faktor 2010).
2. *Tsyvilne pravo Ukrainy. Osoblyva chastyna: pidruchnyk* (O Dzera, N Kuznietsova, R Maidanyk red, Yurinkom Inter 2010).
3. *Tsyvilne pravo: pidruchnyk: u 2 T. T. 2* (V Borysova, I Spasybo-Fatieieva, V Yarotskyi red, Pravo 2011).
4. *Tsyvilnyi kodeks Ukrainy: Naukovo-praktychnyi komentar. Tom 7: Zahalni polozhennia pro zobov'iazannia ta dohovir* (I Spasybo-Fatieieva red, Straid 2012).

Journal articles

5. Nikolenko L, 'Materialni ta protsesualni normy i pravovidnosyny: yikh vzaiemozviazok u hospodarskomu sudochynstvi' [2013] 10 Nashe pravo 148–154.

Websites

6. Zhukov S, 'Osoblyvosti solidarnoi ta subsydiarnoi vidpovidalnosti' <https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/Subs_vidp_Jukov_02_06_2023.pdf>.

Artem Danilov

PROBLEMS OF APPLICATION OF THE INSTITUTE OF SOLIDARITY LIABILITY IN BANKRUPTCY PROCEDURES

ABSTRACT. The article analyzes the problems of applying the institutions of joint and subsidiary liability within the framework of bankruptcy proceedings.

The purpose of the article is to provide scientifically based proposals for coordinating the processes of meeting creditors' demands by imposing joint and subsidiary liability on persons guilty of the bankruptcy of an insolvent debtor.

The author reaches the following conclusions. Satisfying the demands of individual creditors by bringing to joint and several liability the officials of the debtor's management bodies who committed violations of the requirements of Part 6 of Art. 34 of the Code of Ukraine on Bankruptcy Procedures (CUBP) regarding the need to apply for bankruptcy in a timely manner to the commercial court in the presence of a threat of insolvency of the debtor, does not violate the principle of bankruptcy immunity.

The creditor's right to initiate court consideration of the issue of joint liability is mediated by the following legal facts: recognition of the creditor's monetary claims and establishment within the bankruptcy case of the fact that the debtor's management bodies violated the requirements of Part 6 of Article 34 CUBP.

The exercise of this right is carried out by the creditor in accordance with the principle of the dispositive nature of economic proceedings at his own discretion and does not depend on the procedural stage of the bankruptcy procedure, the process of formation and realization of the bankruptcy estate, bringing to subsidiary liability the persons guilty of bringing the debtor to bankruptcy.

Court consideration of issues related to the imposition of joint and subsidiary liability is carried out in a separate proceeding within the bankruptcy case. The current paradigm of compensation within the framework of a bankruptcy case for damages caused to an insolvent debtor must be rethought, which, in particular, requires changes to be made to the CUBP regarding the procedure for bringing guilty parties to joint and subsidiary liability.

KEYWORDS: business entity; bankruptcy; arbitration administrator; bankruptcy estate; joint and several liability; subsidiary liability.